

УДК 330.341.2:336.13(477)

МАЗАРАКІ Анатолій, д. е. н., професор, ректор КНТЕУ

ВОЛОСОВИЧ Світлана, д. е. н., професор кафедри фінансів КНТЕУ

ДОМІНАНТИ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сформульовано мету, завдання та принципи інституційної модернізації фінансової системи України. Окреслено пріоритетні напрями реформування інституційної складової вітчизняної фінансової системи. Визначено, що підґрунтям інституційної модернізації фінансової системи України в умовах посилення глобалізаційних процесів має бути фінансова стабільність та інклюзивність.

Ключові слова: модернізація, інституційне забезпечення, фінансова система, фінансова стабільність, фінансова інклюзивність, фінансова ексклюзивність, бізнес-омбудсмен.

Мазараки А., Волосович С. Доминанты институциональной модернизации финансовой системы Украины. Сформулированы цель, задания и принципы институциональной модернизации финансовой системы Украины. Обозначены приоритетные направления реформирования институциональной составляющей отечественной финансовой системы. Определено, что основой институциональной модернизации финансовой системы Украины в условиях углубления глобализационных процессов должна быть финансовая стабильность и инклюзивность.

Ключевые слова: модернизация, институциональное обеспечение, финансовая система, финансовая стабильность, финансовая инклюзивность, финансовая эксклюзивность, бизнес-омбудсмен.

Постановка проблеми. Стратегічною метою української зовнішньої політики є членство України в ЄС. Результати опитувань Фонду "Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва" свідчать про зростання підтримки населенням України євроінтеграційних процесів. Так, якщо цей вектор подальшого розвитку у травні 2013 р. підтримувало 41.7 % респондентів, березні 2014 р. – 45.3 %, травні 2014 р. – 50.5 %, то вже у березні 2015 р. – 52 % [1]. Посилення інтеграційних процесів, здійснення якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя обумовлюють необхідність відповідних трансформацій фінансової системи України.

Особливого значення при цьому набуває модернізація інституційної складової фінансової системи відповідно до вимог як міжнародної спільноти в цілому, так і Європейського Союзу зокрема. Це забезпечуватиме соціально-економічну стабільність у суспільстві, транспарентність вітчизняної фінансової системи, що сприятиме ефективному розвитку підприємництва, безпеці життєдіяльності та підвищенню якості життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засади теорії модернізації розроблено американським соціологом Т. Парсонсом, який визначив модернізацію як складний економіко-соціальний процес та підкреслив важливість інституційної складової у розвитку суспільства [2]. Представники інституціоналізму вважають, що країни, які не бажають залишатися на периферії світового розвитку, повинні запозичувати механізми розвитку та інститути західних країн. У другій половині ХХ ст. внаслідок краху колоніальної та радянської систем окремі положення інституційного розвитку було уточнено у межах неоінституціоналізму. При цьому наголошувалося на неможливості простого перенесення досвіду та інститутів західного суспільства, оскільки внутрішнім двигуном модернізації є врахування національних особливостей інститутів.

Окремі питання інституційної модернізації фінансової системи досліджували такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як: А. Бхандарі, А. Іфзал, А. Краай, А. Крокет, Е. Лібанова, Х. Лопес та Л. Сервен, Ф. Мишкін, О. Сухарєв [3–10] та ін. Проте, незважаючи на високий рівень існуючих теоретичних розробок, подальшого вирішення потребують проблеми інституційних трансформацій вітчизняної фінансової системи за умов посилення глобалізаційних процесів з позицій національних інтересів України.

Метою статті є визначення ціннісних орієнтирів та пріоритетів інституційної модернізації фінансової системи України в умовах активізації її інтеграції у міжнародний фінансовий простір. Для цього потрібно з'ясувати мету, завдання, принципи інституційної модернізації вітчизняної фінансової системи та вимог, що до неї висуваються; обґрунтувати розвиток вітчизняного фінансового сектора на основі фінансової інклюзивності; виявити шляхи реформування державних фінансів в Україні; визначити взаємозв'язок інституційної модернізації вітчизняної фінансової системи з вимогами міжнародних інститутів.

Матеріали та методи. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, аналізу та синтезу, що дало змогу виявити шляхи інституційної модернізації вітчизняної фінансової системи з урахуванням міжнародних вимог, зарубіжного досвіду та національних інтересів України.

Результати дослідження. Підґрунтям трансформаційних процесів інституційної складової вітчизняної фінансової системи є вторинна або наздоганяюча модернізація. Вторинна модернізація охоплює соціо-

культурні зміни, що відбуваються у менш розвинених країнах, які запізнилися з цими трансформаціями, але здійснюють їх за наявності відповідних зразків соціальної організації і культури, використовуючи досвід розвинених країн, модернізацію посткомуністичних країн, що пов'язана із "осучасненням" економік, які знаходяться на середньому рівні індустріального розвитку, достатньо урбанізовані, з доволі високим рівнем освіти населення та розгалуженою системою соціального захисту [7, с. 6]. Важливим інструментом євроінтеграції України є здійснення інституційних трансформацій її фінансової системи. Згуртованість нації та високий рівень довіри до уряду дає змогу у відносно короткі терміни вивести економіку із кризового стану [10, с. 258].

У процесі інституційної модернізації вітчизняної фінансової системи необхідно акцентувати увагу на адаптації до міжнародних вимог інституційно-організаційної, інституційно-правової та інституційно-кадрової складових.

Головною метою інституційної модернізації фінансової системи України має стати формування сучасних фінансових інститутів, що сприятимуть відновленню позитивної динаміки економічного зростання за умов поглиблення інтеграційних процесів. При цьому її основними завданнями є покращання інвестиційного клімату, удосконалення державного управління та управління державними фінансами, розширення соціальної спрямованості.

Вимоги, що висуваються до інституційної модернізації фінансової системи України, передбачають:

- забезпечення її інтеграції у світовий простір шляхом уніфікації національних та міжнародних інститутів, гармонізації національного та міжнародного фінансового законодавства;
- врахування позитивного зарубіжного досвіду;
- сприяння підприємницьким ініціативам та зростанню конкурентоспроможності національної економіки;
- попередження системних ризиків, мінімізації та ліквідації їх наслідків;
- гарантування захисту інтересів її суб'єктів.

Інституційна модернізація фінансової системи України має відповідати принципам (табл. 1), підґрунтя яких закладено Програмою розвитку ООН (*UNDP policy document – United Nations Development Programme*).

Інституційним підґрунтям модернізації фінансової системи України було створення Національної ради реформ відповідно до Указу Президента України від 13.08.2014 № 644/2014 [12]. Її діяльність є передумовою зростання добробуту населення, досягнення європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина. Національна рада реформ забезпечує впровадження єдиної, узгодженої державної політики реформ в Україні, за якої взаємодіють державні

органи, інститути громадянського суспільства та міжнародна спільнота [12]. Водночас створюються і громадські організації, завданням яких є розробка шляхів реформування суспільного життя країни. До них належить і Агентство модернізації України, засноване європейськими діячами за ініціативи Федерації роботодавців України та профспілок, яке розробило проект Програми модернізації України. У роботі над Програмою модернізації взяли участь відомі європейські експерти, у яких є досвід проведення реформ у своїх країнах, що певною мірою сприятиме підтримці запропонованих ідей на Заході, внаслідок чого Україна планує залучити 300 млрд дол. США інвестицій [13].

Таблиця 1

Принципи інституційної модернізації фінансової системи України*

Принцип	Характеристика
Єдність	Модернізація має здійснюватися у межах єдиної нормативно-правової бази, єдності складових елементів фінансової системи та інтересів усіх її суб'єктів
Обґрунтованість	Її підґрунтям має стати чітка теоретична та методологічна база
Субсидіарність	Незалежність фінансових інститутів у прийнятті рішень; неможливість втручання зацікавлених осіб. Виокремлення відповідальності всіх суб'єктів фінансових відносин
Прозорість	Свобода інформації, її повнота та доступність для всіх зацікавлених осіб
Комплементарність	Взаємодоповнюючий характер інститутів, що є підґрунтям гармонізації фінансових інтересів усіх суб'єктів
Соціальність	Врахування інтересів кожного члена суспільства для досягнення суспільного добробуту та формування стійких соціальних зв'язків між різними прошарками суспільства
Ефективність та результативність	Поєднання окремих складових, що дозволяє досягти мети її функціонування
Еволюційність	Здатність до розвитку відповідно до трансформацій суспільного життя
Моніторинг	Постійний контроль за фінансовими показниками соціально-економічного розвитку для виявлення впливу загроз фінансовим інтересам її суб'єктам з метою його недопущення, мінімізації чи нейтралізації

*Розроблено авторами на основі [11].

Важливою складовою національних реформ є досягнення стабільності. Поняття фінансової стабільності набуло широкого застосування із почастішанням глобальних економічних і фінансових криз з початку

1990-х років. За Ф. Мишкіним, фінансова нестабільність виникає, коли фінансова система піддається шокам та інформаційним потоком таким чином, що вона більше не може трансформувати заощадження в інвестиції [9]. Заслугує на увагу розуміння фінансової стабільності як стійкого стану, за якого фінансова система ефективно виконує свої ключові функції, зокрема розподіл ресурсів та скорочення ризиків, а також проведення платежів [6]. Посилення актуальності фінансової стабільності пов'язано з необхідністю швидкого виявлення загроз та ефективній протидії їм. У межах інституційної модернізації фінансового ринку в Україні у 2016 р. має залишитися 100 банків, що, на думку Світового банку, дозволить створити здоровий і життєздатний банківський сектор, який сприятиме розширенню доступу до фінансування населення в середньо- і довгостроковій перспективі [14]. Водночас Світовий банк затвердив рішення щодо надання Україні кредиту у розмірі 500 млн дол. США на реформування банківського сектора для відродження кредитування реальної економіки [15].

Для інтеграції у європейський економічний простір на конкурентних засадах в Україні необхідно розбудовувати ефективний та збалансований фінансовий ринок із оптимальною інфраструктурою та зміцнювати його стійкість до зовнішніх загроз, оскільки особливістю функціонування сучасного фінансового ринку є перманентний процес нагромадження ризиків, що мають системний характер. Для досягнення цієї мети розроблено Комплексну програму розвитку фінансового сектора України до 2020 р., відповідно до якої здійснюватимуться заходи за трьома ключовими напрямками [16]:

- забезпечення фінансової стабільності;
- розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового ринку;
- захист прав споживачів та інвесторів фінансового сектора.

Орієнтиром для забезпечення фінансової стабільності в Україні є засади, закладені міжнародними економічними та фінансовими інститутами. Через почастищення світових фінансових криз проведено переоцінку світової фінансової системи. Таку політику запроваджено країнами G-20, що працюють у тісному контакті з Радою з фінансової стабільності та іншими органами визначення стандартів (*standard setting bodies (SSBs)*). Їх мета – створення стійкої глобальної фінансової системи, яка сприяє впевненості та зростанню.

На Лондонському саміті G-20 2 квітня 2009 р. у відповідь на почастищення глобальних фінансових криз Форум фінансової стабільності (*Financial Stability Forum*), заснований у 1999 р. у Бонні міністрами фінансів і головами центральних банків G-7, перетворено на Раду з фінансової стабільності (*FSB – Financial Stability Board*) для підвищення ефективності міжнародного співробітництва у сфері фінансового нагляду. До складу *FSB* входять міністри фінансів, центральних

банків, наглядових і регулюючих органів країн G–20 та ключових фінансових центрів – Гонконгу, Сінгапуру, Іспанії, Швейцарії. Інституційною платформою функціонування *FSB* є необов'язковість її рішень, оскільки вона як координуючий орган встановлює узгоджені на міжнародному рівні напрями розвитку фінансової політики і мінімальні стандарти, які її члени зобов'язуються здійснювати на національному рівні. Внаслідок цього підвищується ефективність міжнародної фінансової системи і заповнюється вакуум міжнародних регуляторних та наглядових функцій в інтересах забезпечення загальної фінансової стабільності.

FSB сприяє зміцненню глобальної фінансової стабільності шляхом координації розвитку нормативно-наглядових та інших політик фінансового сектора і проводить роз'яснювальну роботу в країнах, які не є її членами. Це досягається через співпрацю та узгодженість фінансової політики, в тому числі моніторинг реалізації узгодженої політики. *FSB* створила шість регіональних консультативних груп (*regional consultative groups – RCGs*), що дозволяє їй мати вплив на 70 інших країн. У багатьох країнах створюються національні ради з фінансової стабільності з аналогічними *FSB* завданнями. Не є винятком і Україна, де Раду з фінансової стабільності утворено у березні 2015 р. відповідно до Указу Президента від 24.03.2015 № 170/2015 [17].

Європейський вектор розвитку України визначає необхідність забезпечення стабільності такої вагової складової фінансової системи, як державні фінанси. Орієнтиром у цьому напрямку має стати підписаний у 1997 р. в Амстердамі Пакт стабільності та зростання (*Stability and Growth Pact – SGP*), метою якого є захист фінансової стабільності країн Євросоюзу, сприяння дотриманню фіскальної дисципліни і координації економічної та бюджетної політик, формування єдиної монетарної політики. Згідно з *SGP* дефіцит бюджету не повинен перевищувати 3 % ВВП, а державний борг – 60 % ВВП. У 2008 р. вимоги *SGP* дещо знизили, тимчасово дозволивши країнам-членам ЄС виходити за межі цих показників [18, с. 9]. Проте вже у 2011 р. правила *SGP* стали більш жорсткими після затвердження Пакета шести (*Six-Pack*). Забезпечення фінансової стабільності *Six-Pack* досягається через посилення регулювання бюджетного дефіциту, обсягу державного боргу, видаткової частини бюджету. Зокрема, передбачено застосування штрафних санкцій до країн Єврозони, до яких застосовувалася процедура надмірного дефіциту (*Excessive deficit procedure – EDP*), та які не вживали адекватних заходів у терміни, визначені Радою ЄС. Водночас для підтримання фінансової стабільності країнам ЄС запропоновано дотримуватися середньострокових цілей за допомогою здійснення цільового моніторингу бюджетних видатків, за якого їх щорічне збільшення обмежується темпами зростання видатків у середньостроковому періоді.

В Україні з урахуванням позитивного досвіду інших країн вже почала розбудовуватися система середньострокових секторальних планів головних розпорядників бюджетних коштів, насамперед міністерств [19]. Країни-учасниці ЄС, які не дотримуються задекларованих цілей, повинні мати нижчі темпи зростання бюджетних видатків порівняно з базовими. Країни ЄС, крім Чехії, Великобританії та Хорватії (яка приєдналася до цього договору в липні 2013 р.), 2 березня 2012 р. підписали міжурядовий Договір про стабільність, координацію та управління в Економічному та монетарному союзі (*Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union – TSCG*), який ще називають *Fiscal Stability Treaty* або *Fiscal Compact*. Країни-члени зобов'язуються сплачувати штраф до 0.1 % ВВП у разі, якщо вони протягом року після ухвалення цього договору не затвердять внутрішнього законодавства, спрямованого на імplementацію механізму автоматичного корегування, та створення незалежного фіскального дорадчого органу, який повинен наглядати за дотриманням законодавства у цій сфері, що гарантуватиме дотримання збалансованого дефіциту бюджету або профіциту відповідно до наведеного у договорі визначення [20].

Нові глобалізаційні виклики привели на початку 2015 р. до зміни положень *SGP* щодо граничного розміру дефіциту бюджету та державного боргу. При розрахунку цих параметрів країни можуть не враховувати витрати на структурні реформи, добровільні відрахування до створеного з ініціативи голови Єврокомісії Ж.-К. Юнкера Європейського фонду стратегічних інвестицій, внески в існуючі європейські структурні фонди.

Модернізація вітчизняної фінансової системи потребує інституційних змін у вигляді проведення дієвих податкових реформ, пов'язаних з необхідністю гармонійного включення органів фіскальної служби до системи соціально-економічних відносин у країні. У розвинених країнах набули розповсюдження нові моделі побудови податкових систем, підґрунтям яких стали соціальні компоненти формування податкових інститутів та механізми налагодження ефективної взаємодії з громадськістю. У межах реформування Державної фіскальної служби (ДФС) планується до кінця 2016 р. прямо підпорядкувати її Міністерству фінансів України, як у багатьох розвинених країнах. Це відбуватиметься на тлі зміни керівників відділень служби в регіонах.

Замість податкової міліції, ГУБОЗу, УДСБЕЗу та відповідних підрозділів СБУ буде створено Службу фінансових розслідувань. Це буде єдиний орган протидії загрозам у фінансово-економічній сфері. Позитивний досвід його функціонування є в США, Австрії, Італії, Польщі, Грузії та інших країнах. Реформа ДФС включає демілітаризацію податкової міліції. Водночас в ЄС функціонує Європейський офіс боротьби з шахрайством (*European Court of Auditors, Financial*

Irregularities Panel, European Anti-Fraud Office – OLAF). Його аналог, Бюро боротьби з шахрайством, планується створити в Україні разом із Європейським Союзом для контролю за використанням грошей ЄС, виділених Україні. Модернізація Державної податкової служби передбачає об'єднання податкової та митної систем оцінки ризиків, що дозволить ефективніше виявляти платників, які ухиляються від сплати податків і зборів, а також податковий і митний аудит з метою мінімізації кількості перевірок. Ключовими завданнями реформи Державної фіскальної служби також є збільшення прозорості процесу та прийняття рішень, створення системи стримування і противаг, перехресного контролю, внутрішнього аудиту та нагляду зовнішніх експертів. З цією метою Україна та ЄБРР 12 травня 2014 р. підписали Меморандум про взаєморозуміння для української антикорупційної ініціативи, що передбачає створення інституту бізнес-омбудсмена. ЄБРР має намір виділяти щорічно 1.5 млн євро для фінансування офісу омбудсмена [21]. Інститут бізнес-омбудсмена призначений для захисту інтересів бізнесу перед органами публічної влади як всередині країни, так і за її межами. Він є інструментом розв'язання конфліктів і усунення суперечок між владою і бізнесом, медіатором між державою та бізнес-середовищем. Аналогічні інституції існують у США, Росії, Грузії та інших країнах.

Уже у жовтні 2014 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України ініціювало створення *Ради бізнес-омбудсмена* для покращання підприємницької діяльності. За результатами другого кварталу 2015 р. у загальній кількості скарг, що поступили до бізнес-омбудсмена, частка скарг на дії Державної фіскальної служби становила 30 %, на дії прокуратури – 12 %, на дії Державної реєстраційної служби, Міністерства юстиції, муніципалітети, центральні державні органи – 7 % [22, с. 13].

У межах реформування ДФС планується створити спільні з Євросоюзом митні пункти пропуску, ввести електронну митницю. При цьому у рамках експерименту Закарпатську, Львівську, Волинську і Чернівецьку митниці можуть віддати під управління іноземних компаній. Аутсорсинг управління митницею застосовувався в ряді країн з перехідною економікою, до якого притягувалася, зокрема, *Crown Agents*, яка брала участь у проектах з реформування митних служб Албанії, Південного Судану, Ефіопії, Кайманових островів. Можливо, цей захід буде ефективним в Україні, враховуючи те, що у Південному Судані після шістьох місяців управління митницею компанією надходження до бюджету зросли на 1100 % [23]. Як експеримент Одеської області планується віддати половину понадпланових надходжень від роботи Одеської регіональної митниці, які будуть спрямовані на фінансування будівництва дороги Одеса–Рені.

Нині існує широке розуміння того, що стабільність, фінансова інтеграція, цілісність і захист прав споживачів є не лише сумісними, але і взаємодоповнюючими. Це вплинуло на виникнення категорії *фінансової інклюзивності*. Призначенням фінансової інклюзивності є підтримання інклюзивного зростання, яке сприяє загальному економічному розвитку, підтримує соціальну згуртованість і зменшує нерівність у доходах [24]. Крім того, отримано визнання ролі інклюзивності фінансової системи у стимулюванні економічного зростання, створенні робочих місць і стійкості. Водночас нерозвинені фінансові системи негативно впливають на функціонування невеликих фірм та домогосподарств з низьким рівнем доходу. Це положення підтримується ФАТФ (*Financial Action Task Force – FATF*), яке зазначає, що фінансова ексклюзивність (*financial exclusion*) негативно впливає на його зусилля у боротьбі з відмиванням брудних грошей і фінансування тероризму. При цьому підкреслюється зв'язок між фінансовою цілісністю і про-стабільною фінансовою інклюзивністю [25].

Інклюзивність є важливим елементом будь-якої успішної стратегії зростання. Основними складовими інклюзивного зростання є підвищення економічних можливостей, забезпечення економічного добробуту та рівних можливостей для економічного зростання [4].

Боротьба з бідністю – підґрунтя стратегії інклюзивного зростання. А. Бхандарі зазначає, що розробка інклюзивних фінансових систем, які є фінансово і соціально стійкими, повинна стати пріоритетом [3]. Водночас дослідження А. Краай доводять, що 70 % змін у сфері скорочення бідності в короткостроковій перспективі і 97 % в довгостроковій пояснюються зростанням середнього рівня доходів [5]. Х. Лопес і Л. Сервен підкреслюють, що вагомою складовою зростання є скорочення бідності [7].

Однозначне тлумачення інклюзивності у науковій літературі відсутнє. У перекладі з англійської інклюзивний (*inclusive*) означає "той, що включає", "той, що містить" [26]. В одних джерелах увага акцентується на визначенні інклюзивності як покриття або включення всього [27]. Інклюзивність – це ознака того, що один предмет (частина) є елементом іншого предмета, входить до складу іншого предмета, разом з іншими елементами формує більший предмет (ціле); або ж один предмет (ціле) складається з декількох більш простих предметів (частин) [28, с. 12]. Найчастіше визначення фінансової інклюзивності застосовують відносно фінансових послуг. Так, *FATF* у Керівництві із заходів по боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму та фінансової інклюзивності визначає фінансову інклюзивність як забезпечення доступу до адекватного діапазону безпечних, зручних та прозорих фінансових послуг для вразливих груп, у тому числі осіб з низьким рівнем доходу, сільських мешканців та осіб без документів, які були недостатньо залучені до фінансового сектора або виключені з

нього, за доступною ціною. Це дозволяє їм ефективно управляти своїми грошима, незалежно від рівня доходів і соціального статусу. Водночас фінансова інклюзивність передбачає створення ширшого спектру фінансових продуктів, доступних для осіб, що мають доступ лише до основних фінансових продуктів [29]. Основним принципом реформування податкової системи України є інклюзивність, що трактується як системність [30]. На ринку фінансових послуг фінансова інклюзивність має три виміри: доступ до фінансових послуг; використання фінансових послуг; якість продуктів і надання послуг [29].

Таким чином, фінансова інклюзивність передбачає максимальне врахування інтересів найбільш вразливих категорій населення у контексті забезпечення їх доступу до якісних та безпечних фінансових послуг.

Організація Об'єднаних Націй визначає такі цілі фінансової інклюзивності [31]:

- доступ повного спектру фінансових послуг за розумною ціною для всіх домогосподарств, зокрема, здійснення заощаджень або депозитних послуг, платіжних послуг та переказів, кредитних та страхових послуг;
- доброякісність та безпечність установ забезпечується наявністю чіткого регулювання та функціонування галузевих стандартів;
- фінансова та інституційна стійкість, забезпечення спадкоємності та впевненості здійснення інвестицій;
- конкуренція продавців фінансових послуг для забезпечення вибору і можливостей для клієнтів.

Про зростання уваги міжнародної спільноти до проблем забезпечення доступності фінансових послуг свідчить те, що протягом останніх п'яти років активізувалися її заходи у цьому напрямі. Так, у вересні 2009 р. країни Групи G-20 в Пітсбурзі оголосили пріоритетність політики доступності фінансових послуг для малозабезпеченого населення. На саміті у листопаді 2010 р. у Сеулі лідери країн Групи G-20 включили доступність фінансових послуг до пріоритетів розвитку та оголосили про створення Глобального партнерства за фінансову інклюзивність (*Global Partnership for Financial Inclusion – GPMI*). При цьому було схвалено План дій фінансової інклюзивності (*Financial Inclusion Action Plan – FIAP*). У грудні 2010 р. відбулася перша зустріч *GPMI* в Торонто, де створено три її підгрупи. Ключовими сферами зусиль *GPMI* є інновації та співпраця з приватним сектором. *GPMI* являє собою глобальний регуляторний орган, що проводить політику інтеграції фінансової інклюзивності з фінансовою освітою та захистом прав споживачів, водночас зміщуючи акценти на забезпечення відповідального використання послуг і розвитку ринку.

Просування принципів, розвитку навчальних курсів і взаємодії з *SSBs* та іншими зацікавленими сторонами *GPMI* сприяло створенню

загального бачення зростання фінансової інклюзивності. Це знайшло відображення у Декларації Майя (*Maya Declaration*) – програмному документі міжнародного партнерства за доступність фінансових послуг, прийнятому під час проведення 3-го глобального політичного форуму Альянсу за фінансову інклюзивність (*Alliance for Financial Inclusion – AFI*) 28–29 вересня 2011 р. у м. Рив’єра Майя в Мексиці. Членами *AFI*, заснованого у 2008 р., є центральні банки та інші фінансові регуляторні інститути з понад 90 країн, що розвиваються, де більшість населення не охоплені банківськими послугами [32]. Ці установи мають впроваджувати деякі з найбільш інноваційних підходів до розширення фінансової системи за рахунок неохоплених банківськими послугами, забезпечуючи баланс безпеки та стабільності. Україна не є членом *AFI*.

Залучити *AFI* до процесу фінансової інклюзивності *G–20* запропонувала Експертна група фінансової інклюзивності *G–20* (*Financial Inclusion Experts Group – FIEG*). У межах Декларації Майя 47 країн прагне до конкретних і вимірних дій щодо сприяння фінансової інклюзивності. Постійна підтримка цих країн здійснюється через Програму колегіального навчання та фінансової підтримки, створеної *G–20*.

У листопаді 2014 р. лідери *G–20* прийняли оновлену версію *FIAP* на чотири роки, новели якого мають такі складові [33]:

- сприяти формуванню середовища, в якому створюються безпечні та надійні інноваційні фінансові продукти, розробці та впровадженню інноваційних бізнес-моделей та інноваційних підходів до політики і нормативно-правових реформ у сфері фінансової інклюзивності;
- проводити політику щодо розширення економічних можливостей жінок;
- сприяти гармонізації додаткових даних і використовувати їх у розробці своєї політики;
- працювати з приватним сектором для виявлення і вирішення проблем у розширенні доступу до фінансових послуг та просування нових підходів відповідно до принципів інноваційної фінансової інклюзивності *G–20*;
- сприяти включенню до роботи *GPII* голосів та досвіду країн, що не є членами *G–20*.

Доступність фінансових послуг є важливим інструментом формування конкурентоспроможності країни, оскільки фінансовий сектор сприяє розширенню ринків товарів і послуг, розвитку бізнесу, стимулює зростання добробуту населення. За визначенням Консультативної групи допомоги малозабезпеченим верствам населення (*Consultative Group to Assist the Poor*) доступність фінансових послуг передбачає, що населення працездатного віку має доступ до повного спектра якісних фінансових послуг, що надаються за доступними цінами, зручним способом та з повагою до людської гідності клієнтів [34, с. 5]. Доступність фінансових послуг є основною складовою фінансової інклю-

зивності. Вона включає потребу в них домогосподарств та суб'єктів господарювання, можливість задоволення цієї потреби, наявність відповідних фінансових послуг, якість фінансових послуг.

Результати досліджень Світового банку фінансової інклюзивності (*Global Financial Inclusion – Global Findex*) свідчать, що у світі 2.5 млрд осіб, що становить близько половини усього дорослого населення, не мають доступу до фінансових послуг, які надаються фінансовими установами. Водночас у країнах з високим рівнем доходу цей показник становить 89 %, а в країнах, що розвиваються, – лише 41 % [35]. У країнах з низьким рівнем доступу до фінансових послуг населення залежить від неформальних механізмів отримання кредитів чи здійснення заощаджень, унаслідок чого воно не може захистити себе від ризиків сезонного коливання доходів, незапланованих витрат, придбання товарів довготривалого використання.

Дослідження, проведене Світовим банком, демонструє, чому окремі особи чи групи не можуть повною мірою скористатися фінансовими послугами основних постачальників. Причинами відсутності рахунка є [36]: брак достатньої кількості грошей (30 %); висока ціна послуг (25 %); член сім'ї вже має рахунок у банку (23 %); територіальна віддаленість банку (20 %); відсутність належної документації (18 %); відсутність довіри до банків (13 %); релігійні причини (5 %).

Крім того, міжнародні трудові мігранти відсилають додому близько 450 млрд дол. США щорічно через офіційні канали надання послуг. Плата за це становить до 20 % зборів, внаслідок чого ще 150 млрд дол. США відправляється через неофіційні канали, що є доволі небезпечними [36].

У всіх міжнародних фінансових центрах рівень фінансової інклюзивності сягає 99 % від дорослого населення. У країнах ЄС цей показник коливається від 74 % до 98 %, за винятком Болгарії (55 %) і Румунії (53 %) [29]. Статистичні дані щодо України відсутні. Згідно з рекомендаціями ООН в Україні варто розширити доступ до фінансових послуг бідним людям через державне втручання щодо надання фінансових послуг при соціальному захисті, медичному страхуванні, відкритті основних ощадних рахунків [37].

У лютому 2013 р. FATF переглянула заходи у Керівництві по боротьбі з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму в контексті їх поєднання з фінансовою інклюзивністю, акцентуючи увагу на тому, що наслідком застосування надмірно обережного підходу є ненавмисне перешкоджання доступу споживачів до формальної фінансової системи, закликаючи до встановлення міжнародних стандартів для країн-членів [38].

Фінансова інклюзивність значною мірою пов'язана із захистом прав споживачів фінансових послуг. Відповідно до Директиви 2008/48/ЄС Європейського парламенту та ради про кредитні угоди для споживачів від 28 квітня 2008 р. та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄС для забезпечення довіри споживачів важливим є пропонування ринком

достатнього ступеня захисту споживачів [39]. При цьому споживачі повинні бути захищені від несправедливої практики або від практики, що вводить в оману.

Відповідно до Комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року [16] забезпечення захисту прав споживачів фінансових послуг є передумовою стабільного розвитку економіки та перетворення фінансового сектора України у конкурентоспроможне середовище з інвестиційно-інноваційним кліматом. Складовими реалізації цього завдання є підвищення рівня фінансової грамотності та культури заощаджень населення; підвищення стандартів розкриття інформації в інтересах споживачів та інвесторів фінансового сектора; модернізація законодавства у частині захисту прав споживачів та інвесторів; створення нових інструментів захисту прав споживачів та інвесторів фінансового сектора.

Висновки. За умов глобалізаційних викликів, євроінтеграційних намірів громадянського суспільства інституційна модернізація вітчизняної фінансової системи повинна йти наздоганяючим шляхом, враховуючи вимоги світової спільноти, позитивний зарубіжний досвід та національні інтереси. При цьому зміни її інституційної складової полягають не лише у трансформаціях окремих інститутів, а й стосуються інституційного середовища в цілому. Водночас зміни мають складний характер, оскільки Україні слід забезпечити стабілізацію та подальше зростання економіки, з одного боку, попередити руйнацію інституційної складової в умовах радикальних реформ, з іншого. Модернізація інституційної складової фінансової системи України сприятиме забезпеченню стабільності, інклюзивності, результативності, справедливості та прозорості, зростанню підприємницької активності, ефективності управління ризиками, рівномірності споживання, подоланню суспільної нерівності, поліпшенню морально-психологічного стану домогосподарств, що впливатиме на якість прийнятих економічних рішень, зниження соціального навантаження на державні фінанси, зокрема, у сфері охорони здоров'я та пенсійного забезпечення; скорочення обсягу неформальних кредитних ринків.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Золкіна М. 52 % за вступ до ЄС – це мало, багато чи достатньо? [Електронний ресурс] / М. Золкіна. — Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/mass_media/52-za-vstup-dostatno_.htm 5 липня 2015 р.
2. Парсонс Т. Система современных обществ. — Новые контрапункты [Електронний ресурс] / Т. Парсонс. — Центр гуманитарных технологий. Информ.-аналит. портал. — Режим доступу : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5395/5402>.

3. *Amit K. Bhandari*. Access to banking services and poverty reduction: a state-wise assessment in India, IZA Discussion Paper №. 4132 April, 2009, Indian Institute of Social Welfare and Business Management and IZA, IZA Bonn, Germany [Електронний ресурс] / К. Amit Bhandari. — Режим доступу : <http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/35638/1/599399589.pdf>.
4. *Ifzal Ali*. Inequality and the imperative for inclusive growth in Asia / Ifzal Ali. — Asian Development Bank, *Asian Development Review*. — 2007. — Vol. 24. — № 2. — P. 1–16 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://openaccess.adb.org/bitstream/handle/11540/1700/Volume%2024_No%202_2007_01.pdf?sequence=1.
5. *Kraay A*. When is growth pro-poor? Cross-country evidence, IMF Working paper 4–47, International Monetary Fund, Washington, DC [Електронний ресурс] / А. Краау. — Режим доступу : <http://www.econbiz.de/Record/when-is-growth-pro-poor-cross-country-evidence-kraay-aart/10005605055/Description#tabnav>.
6. *Crockett A*. The Theory and Practice of Financial Stability [Електронний ресурс] / А. Crockett // GEI Newsletter Issue. Global Economic Institutions. — 1997. — № 6. — Режим доступу : <http://www.cepr.org/gei/6rep2.htm>.
7. *Lopez H. A*. Normal Relationship? Poverty, Growth, and Inequality. The World Bank [Електронний ресурс] / Н. Lopez, L. Servén. — Режим доступу : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=875680.
8. *Лібанова Е. М.* Сучасні проблеми модернізації української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. — 2012. — № 1(17). — С. 5–22.
9. *Mishkin F. S*. Global Financial Instability: Framework, Events, Issues [Електронний ресурс] / F. S. Mishkin // Journal of Economic Perspectives. — 1999. — Vol. 13. — № 4. — Режим доступу : <http://www0.gsb.columbia.edu/faculty/fmishkin/PDFpapers/jep99.pdf>.
10. *Сухарев О. С.* Институциональная экономика: теория и политика / О. С. Сухарев. — М. : Наука, 2008. — 863 с.
11. *Governance* for sustainable human development [Electronic resource] : UNDP policy document / United Nations Development Programme. — 1997. — January. — Режим доступу : <http://magnet.undp.org/policy/default.htm>.
12. *Питання* Національної ради реформ і Виконавчого комітету реформ : Указ Президента України 13.08.2014 № 644/2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/644/2014>.
13. *Європейські експерти завершили розробку Програми модернізації України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fru.org.ua/ua/events/fru-events/yevropeiski-eksperty-zavershyly-rozrobku-prohramy-modernizatsii-ukrainy>.
14. *В Україні* останеться 100 банків [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://economics.puls.kiev.ua/finances/351018.html>.
15. *Кредит* пойдєт на реформування банківського сектора України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/vsemirnyu-bank-vydelil-ukraine-mln-doll-razvitie-1442379077.html>.
16. *Комплексна* програма розвитку фінансового сектора України до 2020 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/complex_program_finance_v3_0.pdf.

17. *Про Раду з фінансової стабільності* : Указ Президента України від 24.03.2015 № 170/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
18. *Communication from the Commission to the European Council. A European Recovery Plan*. COM (2008) 800 final. — Brussels, 26.11.2008. — P. 1–19.
19. *Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами* : затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 774-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-p>.
20. *German Stability Programme* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/sp2012_germany_en.pdf.
21. *Business Ombudsman Council QUARTERLY REPORT APRIL-JUNE 2015* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://boi.org.ua/media/uploads/boc_qreport_july_2015_pdf_eng_v1.pdf.
22. *Бізнес-омбудсмен* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cn.boxiy.com/wiki/uk>.
23. *Міністр економіки підтверджує, що уряд хоче передати управління митницею іноземній компанії* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.volfoto.inf.ua/pagesi/istomist/statti/2015rik/dm150625/t150630/kordonua/kordonua.htm>.
24. *National Strategy for Financial Inclusion: Our platform to provide better lives* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.afi-global.org/sites/default/files/publications/bsp_speech.pdf.
25. *Financial Inclusion and Stability: What Does Research Show?* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.cgap.org/sites/default/files/CGAP-Brief-Financial-Inclusion-and-Stability-What-Does-Research-Show-May-2012.pdf>.
26. *Новый большой англо-русский словарь / под общ. рук. Ю. Д. Апресяна* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Аpresyan-term-52055.htm>.
27. *Oxford Dictionaries* [Електронний ресурс]. — Oxford : University Press, 2013. — Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com>.
28. *Бедрич Я. В. Таблиці і категорія інклюзивності / Я. В. Бедрич // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнар. наук. конф. / відп. ред. Н. Я. Яцків ; Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника. — Івано-Франківськ : Вид. Кушнір Г. М., 2015. — С. 11–14.*
29. *Strengthening financial integrity through financial inclusion and the situation of the moneyval jurisdictions Strasbourg, 2014*. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Publications/Financial%20Inclusion%20Report_EN.pdf.
30. *Порядок проведення засідання № 10 Національної ради реформ України від 3 верес. 2015 р.* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reforms.in.ua/session/10>.
31. *United Nations Capital Development Fund, Building Inclusive Financial Sectors for Development, United Nations. — New York, 2006* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uncdf.org/sites/default/files/Documents/bluebook_1.pdf.

32. *AIF* Member Institutions [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.afi-global.org/afi-network/members>.
33. *Financial Inclusion Action Plan 2 September 2014* Global Partnership for Financial Inclusion [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gpi.org/sites/default/files/documents/2014_G-20_financial_inclusion_action_plan.pdf.
34. *Концепция* повышения доступности розничных финансовых услуг и развития микрофинансирования в Российской Федерации на период 2012–2016 гг. — М. : Рос. микрофинан. центр. — 62 с.
35. *Why Financial Inclusion* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gpi.org/about/why-financial-inclusion>.
36. *World Bank Policy Research Working Paper 6025, Measuring Financial Inclusion, The Global Findex Database.* — Washington, 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/04/19/000158349_20120419083611/Rend ered/PDF/WPS6025.pdf.
37. *United Nations Capital Development Fund, Building Inclusive Financial Sectors for Development, United Nations.* — New York, 2006 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uncdf.org/sites/default/files/Documents/bluebook_1.pdf.
38. *A balancing act: SSBs recognizing the need to balance financial integrity against financial inclusion* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.afi-global.org/sites/default/files/publications/incompliance_financial_inclusion_article.pdf.
39. Директива 2008/48/ЄС Європейського парламенту та ради від 28 квіт. 2008 р. про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЕС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/direktivi-es.html>.

Mazaraki A., Volosovich S. Dominants of institutional modernization of financial system of Ukrainian.

Background. *Ukraine's membership in the EU is the strategic goal of Ukrainian foreign policy. Strengthening integration processes and implementation of qualitative transformation in all spheres of social life require adequate transformation of Ukrainian financial system. In this case modernization of the institutional component of the financial system according to the requirements of the international community in general and of the European Union in particular takes on particular importance.*

The aim is to determine the values and priorities of institutional modernization of the financial system of Ukraine in conditions of intensification of its integration into the international financial area.

Materials and methods. *The study was conducted using methods of theoretical generalization, comparative analysis, analysis and synthesis which allowed reveal the course of institutional modernization of the national financial system in accordance with international requirements, international experience and national interests of Ukraine.*

Results. *Secondary or overtaking modernization is the basis of transformation processes of the institutional component of the domestic financial system. The main goal of the financial system's institutional modernization of Ukraine should be the formation of modern financial institutions that contribute to the restoration of positive dynamics of economic growth under conditions of deepening integration processes. Thus its main objectives are the following: to improve the investment climate; to improve the governance and public financial management; to expand the social orientation.*

Requirements imposed on institutional modernization of Ukraine's financial system ensure integration with the world community through national unification and harmonization of international institutions and national and international financial legislation; consideration of positive foreign experience; promotion of entrepreneurial initiatives and growth of the national economy's competitiveness; prevention of systemic risks, their minimization and consequences elimination; guarantee of its subjects' interests protection. Institutional modernization of Ukraine's financial system should correspond to the following principles: unity, validity, subsidiarity, transparency, complementarity, socialization, efficiency and effectiveness, evolutionary development, monitoring.

Creation of the National Council of Reforms is an institutional foundation of Ukraine's financial system modernization. Principles laid down by international economic and financial institutions form the guideline of financial stability in Ukraine.

Conclusion. *Under the conditions of globalization challenges and intentions of European integration of civil society institutional modernization of the national financial system should go through overtaking way considering demands of the international community, positive foreign experience and national interests. The changes of its institutional component lie in transformation of individual institutions and institutional environment as a whole. At the same time these changes are complex because Ukraine has to provide stabilization and further economic growth as well as prevent the destruction of the institutional component in terms of radical reforms. These actions will facilitate growth of entrepreneurial activity and risk management efficiency; uniformity of consumption; overcoming of social inequality; improvement of moral and psychological state of the households; reduction of social burden on public finance; decline in volume of informal credit markets.*

Keywords: modernization, institutional support, financial system, financial stability, financial inclusion, financial exclusion, business ombudsman.

REFERENCES

1. *Zolkina M.* 52% za vstup do JeS – ce malo, bagato chy dostatn'o? [Elektronnyj resurs] / M. Zolkina. — Rezhym dostupu : http://www.dif.org.ua/ua/mass_media/52-za-vstup-dostatno_.htm 5 lypnja 2015 r.
2. *Parsons T.* Sistema sovremennyh obshhestv. — Nove kontrapunkty [Elektronnyj resurs] / T. Parsons. — Centr gumanitarnyh tehnologij. Inform.-analit. portal. — Rezhym dostupu : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/5395/5402>.
3. *Amit K. Bhandari.* Access to banking services and poverty reduction: a state-wise assessment in India, IZA Discussion Paper №. 4132 April, 2009, Indian Institute of Social Welfare and Business Management and IZA, IZA Bonn, Germany [Elektronnyj resurs] / K. Amit Bhandari. — Rezhym dostupu : <http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/35638/1/599399589.pdf>.
4. *Ifzal Ali.* Inequality and the imperative for inclusive growth in Asia / Ifzal Ali. — Asian Development Bank, *Asian Development Review*. — 2007. — Vol. 24. — № 2. — P. 1–16 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : https://openaccess.adb.org/bitstream/handle/11540/1700/Volume%2024_No%202_2007_01.pdf?sequence=1.
5. *Kraay A.* When is growth pro-poor? Cross-country evidence, IMF Working paper 4–47, International Monetary Fund, Washington, DC [Elektronnyj resurs] / A. Kraay. — Rezhym dostupu : <http://www.econbiz.de/Record/when-is-growth-pro-poor-cross-country-evidence-kraay-aart/10005605055/Descriptiontabnav>.
6. *Crockett A.* The Theory and Practice of Financial Stability [Elektronnyj resurs] / A. Crockett // GEI Newsletter Issue. Global Economic Institutions. — 1997. — № 6. — Rezhym dostupu : <http://www.cepr.org/gei/6rep2.htm>.

7. *Lopez H. A.* Normal Relationship? Poverty, Growth, and Inequality. The World Bank [Elektronnyj resurs] / H. Lopez, L. Servén. — Rezhym dostupu : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=875680.
8. *Libanova E. M.* Suchasni problemy modernizacii' ukrai'ns'koi' ekonomiky / E. M. Libanova // Demografija ta social'na ekonomika. — 2012. — № 1(17). — S. 5–22.
9. *Mishkin F. S.* Global Financial Instability: Framework, Events, Issues [Elektronnyj resurs] / F. S. Mishkin // Journal of Economic Perspectives. — 1999. — Vol. 13. — № 4. — Rezhym dostupu : <http://www0.gsb.columbia.edu/faculty/fmishkin/PDFpapers/jep99.pdf>.
10. *Suharev O. S.* Institucional'naja jekonomika: teorija i politika / O. S. Suharev. — M. : Nauka, 2008. — 863 s.
11. *Governance* for sustainable human development [Electronic resurse] : UNDP policy document / United Nations Development Programme. — 1997. — January. — Rezhym dostupu : <http://magnet.undp.org/policy/default.htm>.
12. *Pytannja Nacional'noi' rady* reform i Vykonavchogo komitetu reform : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny 13.08.2014 № 644/2014 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/644/2014>.
13. *Jevropejs'ki* eksperty zavershyly rozrobku Programy modernizacii' Ukrai'ny [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.fru.org.ua/ua/events/fru-events/yevropejski-eksperty-zavershyly-rozrobku-prohramy-modernizatsii-ukrainy>
14. *V Ukraine* ostanetsja 100 bankov [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://economics.puls.kiev.ua/finances/351018.html>.
15. *Kredit* pojdet na reformirovanie bankovskogo sektora Ukrainy [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.rbc.ua/rus/news/vsemirnyy-bank-vydelil-ukraine-mln-doll-razvitie-1442379077.html>.
16. *Kompleksna* programa rozvytku finansovogo sektora Ukrai'ny do 2020 r. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/complex_program_finance_v3_0.pdf.
17. Pro Radu z finansovoi' stabil'nosti : Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 24.03.2015 № 170/2015 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/170/2015>.
18. *Communication* from the Commission to the European Council. A European Recovery Plan. COM (2008) 800 final. — Brussels, 26.11.2008. — R. 1–19.
19. Pro Strategiju rozvytku systemy upravlinnja derzhavnymy finansamy : zatv. Rozporjadzhennjam Kabinetu Ministriv Ukrai'ny vid 1 serpnja 2013 r. № 774-r [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-r>.
20. *German* Stability Programme [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/sp2012_germany_en.pdf.
21. *Business* Ombudsman Council QUARTERLY REPORT APRIL-JUNE 2015 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : https://boi.org.ua/media/uploads/boc_qreport_july_2015_pdf_eng_v1.pdf.
22. *Biznes-ombudsmen* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://cn.boxiy.com/wiki/uk>.
23. *Ministr* ekonomiky pidtverdzuje, shho urjad hoche peredaty upravlinnja mytnyceju inozemnij kompanii' [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.volfoto.inf.ua/pagesi/istomist/statti/2015rik/dm150625/t150630/kordonua/kordonua.htm>.
24. *National* Strategy for Financial Inclusion: Our platform to provide better lives [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.afi-global.org/sites/default/files/publications/bsp_speech.pdf.
25. *Financial* Inclusion and Stability: What Does Research Show? [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <https://www.cgap.org/sites/default/files/CGAP-Brief-Financial-Inclusion-and-Stability-What-Does-Research-Show-May-2012.pdf>.

26. *Novyj bol'shoj anglo-russkij slovar'* / pod obshh. ruk. Ju. D. Apresjana [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Apresyan-term-52055.htm>
27. *Oxford Dictionaries* [Elektronnyj resurs]. — Oxford : University Press, 2013. — Rezhym dostupu : <http://oxforddictionaries.com>.
28. *Bedrych Ja. V. Tablyci i kategorija inkljuzyvnosti* / Ja. V. Bedrych // Suchasni doslidzhennja z lingvistyky, literaturoznavstva i mizhkul'turnoi' komunikacii' (ELLIC 2015) : materialy II Mizhnar. nauk. konf. / vidp. red. N. Ja. Jackiv ; Prykarp. nac. un-t imeni Vasylja Stefanyka. — Ivano-Frankiv'sk : Vyd. Kushnir G. M., 2015. — S. 11–14.
29. *Strengthening financial integrity through financial inclusion and the situation of the moneyval jurisdictions* Strasbourg, 2014. [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Publications/Financial%20Inclusion%20Report_EN.pdf.
30. *Porjadok provedennja zasidannja № 10 Nacional'noi' rady reform Ukrainy vid 3 veres. 2015 r.* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://reforms.in.ua/session/10>.
31. *United Nations Capital Development Fund, Building Inclusive Financial Sectors for Development, United Nations.* — New York, 2006 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.uncdf.org/sites/default/files/Documents/bluebook_1.pdf.
32. *AIF Member Institutions* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.afiglobal.org/afi-network/members>.
33. *Financial Inclusion Action Plan 2 September 2014 Global Partnership for Financial Inclusion* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://gppi.org/sites/default/files/documents/2014_G-20_financial_inclusion_action_plan.pdf.
34. *Koncepcija povyshenija dostupnosti roznichnyh finansovyh uslug i razvitija mikrofinansirovanija v Rossijskoj Federacii na period 2012–2016 gg.* — M. : Ros. mikrofinan. centr. — 62 s.
35. *Why Financial Inclusion* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://www.gppi.org/about/why-financial-inclusion>.
36. *World Bank Policy Research Working Paper 6025, Measuring Financial Inclusion, The Global Findex Database.* — Washington, 2012 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2012/04/19/000158349_20120419083611/Rendered/PDF/WPS6025.pdf.
37. *United Nations Capital Development Fund, Building Inclusive Financial Sectors for Development, United Nations.* — New York, 2006 [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.uncdf.org/sites/default/files/Documents/bluebook_1.pdf.
38. *A balancing act: SSBs recognizing the need to balance financial integrity against financial inclusion* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : http://www.afiglobal.org/sites/default/files/publications/incompliance_financial_inclusion_article.pdf.
39. *Dyrektiva 2008/48/JeS Jevropejs'kogo parlamentu ta rady vid 28 kvit. 2008 r. pro kredytni ugody dlja spozhyvachiv ta pro skasuvannja Dyrektyvy Rady 87/102/JeES* [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://nfp.gov.ua/content/direktivi-es.html>.